

dr Justyna Jasiak-Fik

PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W PRZEŁOŻENIU NA POLITYKĘ STOSOWANIA ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH WZGLĘDEM TYCH OSÓB

**Juvenile delinquency in the light of the politics
of application of preventive measures concerning these persons**

W ostatnich latach przestępczość nieletnich jest jednym z bardziej nagłaśnianych przez środki masowego przekazu zjawisk. Obecnie bowiem obniża się granica wieku wśród osób nieletnich, które są sprawcami przestępstw. Problem ten dotyczy nie tylko dzieci wywodzących się ze środowisk trudnych czy zdemoralizowanych, lecz także tych wychowujących się w zdrowej atmosferze domowej.

Od dłuższego czasu trwają oparte na literaturze przedmiotu poszukiwania i próby wyjaśnienia przyczyn, które mogą mieć wpływ na nasilenie się wszelkich negatywnych, agresywnych, a wręcz patologicznych zachowań osób nieletnich.

Mimo że badania obejmują różne aspekty tego zjawiska, występują w nich elementy dotyczące zarówno przedmiotu, jak i podmiotu badań¹. Teorie dotyczące przyczyn przestępczości osób nieletnich można łączyć w dwie podstawowe grupy. Do pierwszej z nich zalicza się teorie uwzględniające wszelkie czynniki związane bezpośrednio z osobą nieletniego², a więc psychologiczne, biologiczne, medyczne i fizjologiczne, nazywane czynnikami endogennymi, które utożsamia się z osobowością nieletniego³. Druga kategoria obejmuje czynniki egzogenne, które znajdują swoje źródło w środowisku nieletniego. Wymienia się tu zjawiska socjalne, socjologiczne, polityczne, światopoglądowe, wychowawcze itp.⁴.

¹ M. Lipka, *Przestępczość nieletnich w Polsce. Zapobieganie i zwalczanie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 34.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, s. 34.

H. i M. Veillard-Cybulscy z kolei wyodrębniają takie grupy czynników jak: psychologiczna i psychiatryczna, antropologiczna, biologiczna oraz socjologiczna⁵.

C. Czapów podaje wiele różnych przyczyn dotyczących przestępczości nieletnich. Prezentuje m.in.: teorię zakazanych środków, teorię dezorganizacji społecznej, teorię „konfliktu kultur”, teorie biologiczne. Opisane teorie uwzględniają właśnie czynniki tkwiące w osobie przestępcy, zwane psychologicznymi, jak również te, które mają swoje odbicie w otoczeniu nieletniego, czyli czynniki społeczne⁶.

Cała długoetapowa ewolucja postępowania z nieletnimi wskazuje na rozwój podmiotowy i przedmiotowy przestępstwa. Dlatego pojawiła się również definicja „demoralizacji”, która jest jednym z najważniejszych pojęć ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Jednakże zgodnie z literaturą przedmiotu oraz opracowaniami dotyczącymi ustawy należy zwrócić uwagę, że zjawisko to nie jest dogłębnie zdefiniowane⁷. Według ustawy termin „demoralizacja” występuje w kilku przypadkach⁸:

- 1) wyszczególniając cel regulacji prawnej;
- 2) wskazując zakres podmiotowy postępowania z nieletnimi;
- 3) prezentując, kiedy tak naprawdę na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich można wdrożyć wszelkie działania w ramach postanowienia o wszczęciu postępowania w sprawie nieletniego;
- 4) wskazując wszelkie przesłanki, które świadczą o demoralizacji osoby nieletniej;
- 5) w momencie podejmowania działań decyzyjnych podczas postępowania w sprawie nieletniego, uwzględniających stopień jego demoralizacji⁹.

We wszelkich komentarzach wskazuje się, że jako demoralizację nieletnich określa się stan lub też proces obejmujący negatywne postawy i zachowania nieletniego w stosunku do obowiązujących w społeczeństwie podstawowych norm oraz zasad ogólnie przyjętych społecznie¹⁰.

⁵ H. i M. Veillard-Cybulscy, *Nieletni przestępcy w świecie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 94.

⁶ C. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 140–141.

⁷ G. Harasimiak, *Przeciwdziałanie zachowaniom przestępczym nieletnich w środowisku lokalnym*, cz. 1: „Wychowanie na co dzień” 2006, nr 12, s. 10–13.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Zob. także: K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984, s. 16.

G. Harasimiak wskazuje, że w różnych definicjach dotyczących przejawów demoralizacji szczególną uwagę zwraca się na stan wewnętrzny przejawiający się w zewnętrznym zachowaniu nieletnich, natomiast pozostałe okoliczności obejmują przejawy demoralizacji oraz wszelkie fakty, które mają swoje odzwierciedlenie w postawie człowieka i w tym, co tkwi w jego wnętrzu, a co bardzo często jest skrywane ze względu na odbiór społeczny¹¹.

Popełnianie czynów karalnych przez osoby nieletnie jest doniosłym problemem społecznym, który z pewnością zajmuje bardzo istotne miejsce we współczesnej kryminologii, czego dowodem w dalszej części będą szczegółowo zaprezentowane dane statystyczne dotyczące Polski¹².

L. Hewitt na podstawie swoich badań wyodrębnił trzy zaobserwowane typy młodych przestępców (dokonał opisu dwóch z nich):

1. Typ niezsocjalizowany, ujmowany jako agresywny. Dzieci takie przejawiają co najmniej trzy z wymienionych poniżej cech: napastliwość, okrucieństwo względem siebie i innych, bunt i butność, złośliwość, brak poczucia winy za popełnione czyny i za swoje zachowanie, tendencje do zaczepek.

2. Typ zsocjalizowany – również przejawia trzy z wymienionych cech; dzieci te dokonują kradzieży grupowych, przebywają ciągle w złym towarzystwie, opuszczają zajęcia szkolne (odnotowana jest zwiększona absencja szkolna), w ciągu dnia długo przebywają poza domem z grupą rówieśniczą, cechuje je późne powroty do domu.

3. Typ nadmiernie zahamowany, którego L. Hewitt nie omawia bliżej¹³.

Wśród rodzajów i form dokonywanych przestępstw występuje zróżnicowanie, tak samo jak zróżnicowany bywa stopień wykołejenia. Osoby niedostosowane społecznie najczęściej charakteryzują zaburzenia w sferach osobistego kontaktu, wszelkich form aktywności, z czym wiążą się zaburzenia prawidłowej harmonii życia psychicznego. Na manifestacje zewnętrzne, zachowanie i postawę nieletnich oraz popełniane czyny przestępcze, a także ich częstotliwość, generalnie mają wpływ zaburzenia osobowościowe. Nieletni popełniają przestępstwa w wyniku podżegania ze strony osób bardziej zdemoralizowanych, nacechowanych aspołecznie. Dlatego czyny przestępcze popełniane przez nieletnich są sporadyczne, uwarunkowane specyficzną sytuacją i nastawieniem osób ze środowiska przestępczego. Oprócz nacisku ze strony innych osób na popełnianie przestępstw przez młodocianych mają wpływ doświadczenia z przeszłości¹⁴.

¹¹ G. Harasimiak, op. cit., s. 10–13.

¹² Ibidem, s. 78.

¹³ E. Żabczyńska, *Przestępczość dzieci a szkoła i dom*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974, s. 29.

¹⁴ Ibidem.

Przestępczość nieletnich jest wypadkową czynników takich jak: rozluźnienie więzi rodzinnych spowodowanych przez rozwód lub śmierć członka rodziny, niewydolność wychowawcza, negatywne wzorce osobowe, problem z uzależnieniem od narkotyków lub alkoholu, niepowodzenia szkolne oraz zagrożenia wynikające z alkoholizmu, narkomanii i przynależności do nieformalnych grup przestępczych¹⁵.

Do czynników wewnętrznych determinujących przestępczość nieletnich należą: chęć zdobycia pieniędzy lub innych korzyści materialnych, namowa ze strony grupy rówieśniczej lub innych osób trzecich, chęć zaimponowania, chęć przebywania i realizowania się w grupach nieformalnych, powielanie wzorców zachowań mających swoją podstawę w pierwotnym najważniejszym środowisku, jakim jest dom rodzinny, bądź też upowszechnianie informacji przez środki masowego przekazu (przemoc, agresja, gwałt)¹⁶.

Według policji nieletnich przestępców coraz częściej cechuje bezwzględność, agresja i brutalność w dokonywaniu przestępstw przeciwko zdrowiu, takich jak uszkodzenie ciała oraz bójki i pobicia¹⁷.

Poniżej zostaną zaprezentowane dane statystyczne Komendy Głównej Policji w celu szczegółowego ukazania tego zjawiska wśród osób nieletnich.

Według informacji zaczerpniętej ze strony Komendy Głównej Policji uległ zmianie sposób zbierania danych dotyczących nieletnich. Do końca 2012 r. czyny karalne nieletnich uwzględniane były podczas kierowania wniosku o wszczęcie postępowania do sądu rodzinnego i nieletnich. Jednak już na początku 2013 r. dane prezentowane są po uzyskaniu informacji o wszczęciu i zakończeniu postępowania przez sędziego rodzinnego¹⁸.

Należy również wziąć pod uwagę, że od 1 stycznia 2014 r. zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014 (Dz.U. z 2013 r., poz. 1159) Ministerstwo Sprawiedliwości zobowiązane jest do gromadzenia i przekazywania do Głównego Urzędu Statystycznego danych o osobach nieletnich i ich czynach karalnych. Policja zakończyła prezentację danych o czynach zabronionych nieletnich wraz z danymi osób, które ich dokonały¹⁹.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256,PRZESTEP-CZOSC-NIELETNICH-w-LATACH-1990-2013.html> [dostęp: 13.07.2020].

¹⁹ Ibidem.

Tab. 1. Czyny zabronione nieletnich

Rok	Zabójstwo	Uszczerbek na zdrowiu	Udział w bóje lub pobiciu	Gwałt	Kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie	Kradzież z włamaniem	Zabójstwo
2013	4	2617	2219	106	8845	6205	4
2012	4	4109	3289	181	12 237	7796	4
2011	6	5496	3580	126	12 438	9329	6
2010	7	5591	3158	311	11 547	9813	7
2009	14	4636	3039	137	9121	8546	14
2008	9	3384	3242	92	8161	8229	9
2007	11	3534	2958	126	7511	9185	11
2006	19	3429	2694	148	8154	9419	19
2005	11	3016	2147	116	8081	11 052	11
2004	11	3260	2175	95	9558	10 989	11
2003	7	2835	1923	237	9472	11 238	7
2002	21	2877	1697	118	9537	13 704	21
2001	20	2853	1727	166	10 838	16 814	20
2000	16	3 256	1782	191	12 900	23 069	16
1999	28	2943	1571	137	11 104	24847	28
1998	29	3022	1653	195	10 542	30 197	29
1997	36	2924	1486	245	8658	29 631	36
1996	36	2527	1340	139	7508	30 880	36
1995	26	2205	1101	166	7790	29 810	26
1994	33	1992	913	156	6600	29 400	33
1993	22	2018	664	142	5335	26 247	22
1992	21	1306	457	109	3100	25 019	21

Źródło: <https://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256,dok.html> [dostęp 13.07.2020].

Tabela 1 prezentuje liczbę czynów zabronionych popełnionych nieletnich w latach 1992–2013.

W kategorii zabójstw w 1992 r. odnotowano 21 przypadków. W latach 1993 i 1994 ich liczba wzrosła – z 22 w 1993 r. do 33 w 1994 r., by w roku 1995 spaść do 26. W latach 1996 i 1997 liczba ta uległa wzrostowi w omawianej kategorii i w tych dwóch latach wyniosła 36. Następnie lata 1998–2000 przyniosły spadek liczby zabójstw, z 29 w 1998 r. do 16 w 2000 r. W kolejnym roku 2001 liczba bezwzględna w tej kategorii uległa wzrostowi i wyniosła wówczas 20, w 2002 r. również nastąpił wzrost liczby bezwzględnej w tej kategorii do 21. W 2003 r. liczba ta uległa dużemu spadkowi i wyniosła wówczas 7. W kolejnym okresie, w latach 2004–2006, liczba bezwzględna w tej kategorii wzrosła z 11 w 2004 r. do 19 w 2006 r. W roku 2007 uległa spadkowi do 19, natomiast w 2008 r. wyniosła 9. W kolejnym roku (2009) wzrosła i wyniosła 14. W latach 2010–2013 liczba bezwzględna w tej kategorii uległa zmniejszeniu z 7 w 2010 r. do 4 w 2013 r.

Kolejną omawianą kategorią jest uszczerbek na zdrowiu. W tej kategorii przestępstw sytuacja prezentuje się następująco: w 1992 r. liczba bezwzględna w odniesieniu do osób nieletnich wyniosła 1306. W kolejnych latach – 1993 i 1994 – uległa spadkowi i wyniosła 2018 w 1993 r., natomiast w 1994 r. spadła do 1992. Od 1995 r. wzrosła: z 2205 w 1995 r. do 3022 w 1998 r. W kolejnym roku liczba bezwzględna w omawianej kategorii uległa spadkowi do 2943. W 2000 r. wzrosła i wyniosła 3256. W kolejnym roku (2001) już uległa spadkowi i wyniosła 2853. W 2002 r. z kolei wzrosła, osiągając 2877. W 2003 r. liczba bezwzględna w tej kategorii uległa zaś spadkowi do 2835, by w 2004 r. wzrosnąć do 3260. W kolejnym roku (2005) uległa zmniejszeniu i wyniosła 3016. W 2006 r. nastąpił wzrost i utrzymywał się do 2007 r. – z 3429 w 2006 r. do 3534 w 2007 r. Natomiast w kolejnym roku (2008) doszło do spadku tej liczby w omawianej kategorii do poziomu 3384. W latach 2009 i 2010 nastąpił wzrost, w 2009 r. odnotowano 4636 przypadków, a w 2010 r. 5591. W latach 2011–2013 nastąpił natomiast spadek liczby bezwzględnej w omawianej kategorii, z 5496 w 2011 r. do 2617 w 2013 r.

Następnym elementem w tabeli 1 jest udział w bójce. Począwszy od 1992 r. liczba bezwzględna w tym zakresie wyniosła 457. Od 1993 do 2001 r. nastąpił wzrost liczby bezwzględnej, z 664 w 1993 r. do 1727 w 2001 r. W 2002 r. spadła ona zaś do 1692. Jednak od 2003 r. nastąpił wzrost: do 1923 w 2003 r. i do 3242 w 2008 r. Natomiast w roku 2009 doszło do spadku do poziomu 3039. W latach 2010–2011 odnotowano wzrost liczby bezwzględnej, z 3158 w 2010 r. do 3580 w 2011 r. W latach 2012 i 2013 liczba ta jednak uległa spadkowi: w 2012 r. wyniosła 3289, a w 2013 r. zaledwie 221.

Dalej w tabeli 1 jest uwzględniono dokonany przez osoby nieletnie. W 1992 r. liczba bezwzględna przypadków tego przestępstwa wyniosła 109.

W latach 1993–1995 uległa wzrostowi, ze 142 w 1993 r. do 166 w 1995 r. W 1996 r. spadła i wyniosła wówczas 139 w omawianej kategorii. W roku kolejnym, czyli 1997, osiągnęła poziom 245. W następnych latach (1998 i 1999) uległa spadkowi, ze 195 w 1998 r. do 137 w 1999 r. W roku 2000 doszło do wzrostu osiągającego liczbę 191. W latach 2001 i 2002 odnotowano tendencję spadkową, z 166 w 2001 r. do 118 w 2002 r. W 2003 r. liczba bezwzględna wzrosła do 237. Natomiast już w 2004 r. uległa spadkowi aż do 95. W latach 2005 i 2006 wzrosła, ze 116 w 2005 r. do 148 w 2006 r. W 2007 i 2008 r. doszło do spadku, ze 126 w 2007 r. do 92 w 2008 r. W 2009 i 2010 r. liczba ta jednak wzrosła, ze 137 w 2009 r. do 311 w 2010 r. W 2011 r. uległa spadkowi do 126, by w 2012 r. wzrosnąć do 181. Po czym już w 2013 r. uległa spadkowi aż do wartości 106.

Kolejną omawianą kategorią jest kradzież rozbójnicza. W 1992 r. liczba bezwzględna w tym zakresie wyniosła 3100. W kolejnych trzech latach (1993–1995) wzrastała, z 5335 w 1993 r. do 7790 w 1995 r. W 1996 r. uległa spadkowi i wyniosła 7508. Po czym już w kolejnych latach, od 1997 do 2000 r., ciągle wzrastała, w 1997 r. sięgając 8658, natomiast w 2000 r. już aż 12 900. Od 2001 do 2003 r. liczba ta uległa spadkowi, z 10 838 w 2001 r. do 9472 w 2003 r. W 2004 r. wyniosła 9558, czyli uległa wzrostowi. W 2005 r. liczba ta spadła i wyniosła wówczas 8081. W 2006 r. doszło do wzrostu do poziomu 8154. W 2007 r. liczba spadła i wyniosła 7511. W latach 2008–2011 uległa ona wzrostowi: z 8161 w 2008 r. do 12 438 w 2011 r. W roku 2012 natomiast odnotowano spadek, do 12 237, postępujący do 2013 r. (aż do 8845).

Ostatnią kategorię omawianą w tabeli 1 stanowi kradzież z włamaniem. Wyniki te prezentują się następująco: w 1992 r. wartość liczby bezwzględnej wyniosła 25 019. Od 1993 do 1996 r. nastąpiła tendencja wzrostowa liczby bezwzględnej z 26 247 w 1993 r. do 30 880 w 1996 r. W 1997 r. uległa ona spadkowi i osiągnęła wówczas poziom 29 631. W 1998 r. wzrosła do 30 197. Natomiast od 1999 do 2004 r. następował spadek do 24 847 w 1999 r., a w 2004 r. do 10 989. W 2005 r. liczba ta uległa wzrostowi, wyniosła ona wtedy 11 052. Od 2006 do 2008 r. odnotowano spadek do 9419 w 2006 r. i 8229 w 2008 r. W 2009 i 2010 r. zaś liczba bezwzględna zwiększyła się z 8546 w 2009 r. do 9813 w 2010 r. Natomiast w latach 2011–2013 uległa spadkowi: z 9329 w 2011 r. do 6205 w 2013 r.

Przyglądając się liczbom bezwzględnym dotyczącym wszelkich zjawisk związanych zarówno z demoralizacją, jak i czynami karalnymi popełnianymi przez osoby nieletnie, winno się również przytoczyć bardzo istotny wątek odpowiedzialności karnej osób nieletnich, która prezentuje się następująco.

Biorąc pod uwagę regulacje prawne (ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz kodeks karny), należy rozróżnić następujące sytuacje:

1. „gdy nieletnia osoba dopuściła się czynu zabronionego przed ukończeniem 13. roku życia – sąd uwzględnia popełnienie takiego czynu jedynie jako przejaw demoralizacji i w takim wypadku może zastosować środki przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich”;
2. „nieletni dopuszcza się czynu zabronionego między 13. a 17. rokiem życia – co do zasady sąd stosuje środki przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich; jeżeli jednak nieletni ukończył lat 15 i dopuścił się czynu zabronionego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, 156 § 1 lub 3, 163 § 1 lub 3, 166, 173 § 1 lub 3, 197 § 3, 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 k.k., może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym, o ile sąd uzna, że okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności wcześniej stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”;
3. „sprawca dopuszcza się czynu zabronionego między 17. a 18. rokiem życia – co do zasady sąd stosuje przepisy wyłącznie kodeksu karnego (gdyż sprawca ten nie jest już nieletni, ponieważ skończył 17 lat); wyjątkowo jednak sąd stosuje zamiast kary środki wychowawcze, poprawcze lub ewentualnie lecznicze; przewidziane dla nieletnich, jeżeli popełniony czyn jest występkiem, a okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”²⁰.

W chwili wymierzania kary nieletniemu za popełnienie przestępstwa sąd nie może wymierzyć kary przekraczającej dwie trzecie górnej granicy ustawowego zagrożenia; może zatem zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

W odniesieniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem z zakłóceniem zasad współżycia społecznego, oraz w odniesieniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa stanowi się, co następuje²¹:

Przepisy ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity Dz.U. 2002 Nr 11, poz. 109 ze zm.) stosuje się w zakresie:

²⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity), Dz. U. 2002 Nr 11, poz. 109 ze zm.

²¹ Ibidem.

1. zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
2. postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
3. wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Przewidziane w ustawie działania podejmuje się w wypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuści się **czynu karalnego**.

W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, do czasu osiągnięcia korzystnych zmian osobowych i w zachowaniu się nieletniego, oraz w miarę potrzeby dążyć do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę osobę nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego²².

Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich

Wobec nieletnich sąd rodzinny może:

1. udzielić upomnienia;
2. zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania nadużywania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia;
3. ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna;
4. ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego;
5. zastosować nadzór kuratora;
6. skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowaw-

²² Ibidem.

- czym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją;
7. orzec zakaz prowadzenia pojazdów;
 8. orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego;
 9. orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, w młodzieżowym ośrodku socjoterapii albo w ośrodku szkolno-wychowawczym;
 10. orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym²³.

Ponadto sąd rodzinny może:

1. zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładu pracy, w którym jest zatrudniony, oraz skierować do lekarza specjalisty lub placówki leczniczej w zależności od podejrzenia danego schorzenia;
2. zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego;
3. zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego²⁴.

Przesłanką podmiotowej zdolności do ponoszenia pełnej odpowiedzialności karnej jest ukończenie przez sprawcę 17 lat w chwili popełnienia czynu. Należy zaznaczyć, że granica nieletniości na poziomie 17 lat jest jednolita dla Kodeksu karnego, Kodeksu karnego skarbowego i Kodeksu wykroczeń. Ponadto przepis art. 1 § 2 pkt 1 ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich podaje, że nieletnia jest osoba, która dopuściła się popełnienia czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale przed ukończeniem lat 17²⁵.

W rezultacie stosowne przepisy jasno mówią, że dopiero osiągnięcie wskazanej cezury wiekowej uzasadnia przyjęcie, iż dana osoba jest dorosła i w pełni dojrzała w świetle przepisów prawa karnego, a tym samym zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej i karnoskarbowej. W konsekwencji należy stwierdzić, że w obowiązującym stanie prawnym nie ma możliwości pociąg-

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. Maraszek, *Wiek odpowiedzialności karnej w kontekście czynu ciągłego i ciągu przestępstw*, „Edukacja Prawnicza” 2011, nr 11, s. 96–105.

nięcia do odpowiedzialności karnej osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego miała mniej niż 17 lat. Jedyne dopuszczalne odstępstwo od wskazanej zasady jest przewidziane w § 2 art. 10 k.k. Wspomniany przepis zezwala na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy, który ukończył 15 lat, pod warunkiem łącznego zaistnienia przesłanek wskazanych w tym przepisie. Trzeba w tym miejscu wyjaśnić, że kara orzeczona w stosunku do nieletniego nie może przekroczyć dwóch trzecich górnego limitu ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo, a sąd jest uprawniony do zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary, co wynika z § 3 art. 10 k.k. Celowe jest nadto wskazanie, że określenie górnej granicy wymiaru kary następuje przy uwzględnieniu reguł unormowanych w art. 38 § 3 k.k. Wyjątek od reguły wyrażonej w § 1 art. 10 k.k. znajduje się również w art. 10 § 4 k.k., dopuszczającym orzeczenie wobec sprawcy występku, który ukończył 17 lat, a nie ukończył lat 18, w miejsce kary środków wychowawczych, leczniczych albo poprawczych przewidzianych dla nieletnich, o ile okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste przemawiają za takim rozwiązaniem. Na marginesie wypada zaznaczyć, że sprawca występku między 17. a 18. rokiem życia, pomimo możliwości orzeczenia względem niego środków wychowawczych, leczniczych albo poprawczych, nie traci statusu sprawcy dorosłego, ale jest jedynie traktowany „jak nieletni” dzięki możliwości stosowania środków przewidzianych wobec nieletnich. Prawo wykroczeń nie przewiduje wyjątków od zasady wyrażonej w przepisie art. 8 k.w. Natomiast regulacje Kodeksu karnego skarbowego w § 2 art. 5 wskazują wyjątek od zasady przewidzianej w § 1 art. 5 k.k.s., stanowiąc o możliwości orzeczenia zamiast kary lub środka karnego w stosunku do sprawcy, który popełnił przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, środków wychowawczych, leczniczych albo poprawczych przewidzianych dla nieletnich, jeżeli za takim rozwiązaniem przemawiają okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste²⁶.

Obecny k.k. – podobnie jak k.k. z 1969 r. – do pewnego stopnia w sposób szczególny traktuje sprawców nieletnich, którzy wyjątkowo odpowiadają karne, i sprawców młodocianych²⁷.

W przypadku sprawców nieletnich (którzy mają ten status, jeśli w chwili popełnienia czynu karalnego nie mieli ukończonych lat 17) powodem ich szczególnego traktowania jest świadomość niemożliwości przypisania nieletnim

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 oraz Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r., Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94.

z racji bardzo młodego wieku winy w pełnym zakresie; stąd też m.in. generalne ograniczenie wymiaru kary nieletnim do dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo oraz niczym nieograniczone zezwolenie na stosowanie instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary – zob. art. 10 § 3 k.k. Ponadto w przypadku sprawców nieletnich i młodocianych, którzy popełnili czyn przestępny między 17. a 21. rokiem życia i w chwili orzekania przez sąd I instancji nie mieli ukończonych lat 24 (zob. definicję z art. 115 § 10 k.k.), ustawodawca – z racji ich naturalnej niedojrzałości, braku doświadczenia i nierzadko dostatecznej umiejętności przewidywania skutków czy następstw swoich zachowań, podatności na namowy i wpływy, impulsywności i braku umiejętności panowania nad emocjami oraz nie w pełni ukształtowaną osobowość – sformułował w art. 54 § 1 k.k. szczególną dyrektywę wymiaru kary zobowiązującą sądy do kierowania się przede wszystkim tym, aby takiego nieletniego czy młodocianego sprawcę wychować²⁸.

Nieosiągnięcie wieku, który jest granicą odpowiedzialności karnej, odpowiada kategorii przypadku wyłączającego winę, jest to przypadek bardzo istotny z uwagi na zapis w Kodeksie karnym, jak również w ustawie z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich²⁹.

W ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich nie odnotowuje się odpowiedzialności karnej nieletniego, nie opisuje ona także winy i kary, jak również nie odnosi się ona do terminu „odpowiedzialność nieletniego”³⁰.

W kontekście nieosiągnięcia wieku przewidzianego w art. 10 § 1 i 2 k.k. w odniesieniu do okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy czynu zabronionego działanie jest zazwyczaj dwukierunkowe: (1) w chwili postępowania karnego, w czasie stwierdzenia negatywnej przesłanki procesu, (2) w świetle odpowiedniego stosowania wobec nieletniego art. 100 k.k. w prowadzonym wobec niego postępowaniu na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich³¹.

Na gruncie obowiązującego k.k. panuje w zasadzie zgodność poglądów, że przy akcie wymiaru kary nieletnim lub młodocianym konieczne jest wzięcie pod uwagę wszystkich dyrektyw ogólnych wymiaru kary, z tym że priorytetowym celem jest takie ukształtowanie wymiaru kary, który oddziaływać będzie na sprawcę wychowawczo³². Sądy, wymierzając nieletnim i młodocianym karę,

²⁸ M. Maraszek, op. cit., s. 96–105.

²⁹ T. Bojarski, *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz aktualnych potrzeb*, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, wyd. 3, stan prawny na 1 marca 2011 r., LexisNexis, Warszawa 2011, s. 86.

³⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity), Dz.U. 2002 Nr 11, poz. 109 ze zm.

³¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553.

³² Ibidem.

mają zatem obowiązek uwzględnić zarówno stopień społecznej szkodliwości przypisanego im czynu, jak i stopień winy sprawcy oraz ustalone potrzeby w zakresie indywidualnego, jak również prewencyjnego oddziaływania, a także wzgląd na kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa³³.

Polski k.k., wyłączając w ogóle możliwość orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności wobec sprawców, którzy w chwili popełnienia czynu przestępnego nie mieli ukończonych lat 18, czyni jak gdyby w wyższym stopniu zadość uniwersalnemu standardom. Jest to jednak wyższość regulacji normatywnej w dużej mierze pozorna. Polskie prawo karne pozwala bowiem wobec nieletnich sprawców przestępstw pociąganych do odpowiedzialności karnej i wobec młodocianych, którzy dopiero przekroczyli próg nieletniości, orzekać karę 25 lat pozbawienia wolności, co już nie jest zgodne z zalecanymi standardami międzynarodowymi. Zarówno Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich z 29 listopada 1985 r. (tzw. Reguły Pekińskie – zob. reguła 17 ust. 1 lit. c i ust. 2 oraz reguła 28 ust. 1), jak i Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności z 14 grudnia 1990 r. (zob. preambuła oraz reguła 1 i 2) pozwalają tylko na wyjątkowe stosowanie wszelkiej kary pozbawienia wolności, jeśli jest to bezwzględnie konieczne, i to na jak najkrótszy czas. Choć nie wyrażono tego *expressis verbis*, to jednak z powyższych Reguł wynika, że niedopuszczalne jest stosowanie względem nieletnich długoterminowych kar pozbawienia wolności, w tym zwłaszcza kary dożywotniego więzienia, a jedynie w wąskim zakresie dozwala się w ostateczności na stosowanie krótszych kar pozbawienia wolności³⁴.

W kolejnej części zostanie zaprezentowane i wyjaśnione rozumienie samej polityki, aby w rezultacie przedstawić ową politykę w zastosowaniu środków względem osób nieletnich przez sądy na podstawie wyników badań autorki.

W badaniach politologicznych występuje wiele kontrowersji w definiowaniu kategorii „polityki”. Współcześni politolodzy najczęściej przyjmują definicję powołaną przez niemieckiego filozofa Maksa Webera³⁵. Jego zdaniem polityką są wszystkie działania, jakie mają powiązanie z dążeniem do władzy oraz z wywieraniem wpływu na podział władzy w obrębie państwa lub poza państwami. Występuje tam również rozumienie władzy jako władzy państwowej,

³³ Ibidem.

³⁴ V. Konarska-Wrzosek, *Projektowane prawo nieletnich w świetle standardów międzynarodowych*, w: T. Jasudowicz, M. Balcerzak (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2009, s. 134.

³⁵ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1998, s. 32–35.

a więc takiej, która jako jedyna dysponuje legalnymi środkami przymusu fizycznego. Weberowska definicja polityki jest niezwykle uniwersalna, ponieważ wyodrębnia się jej dwa aspekty: wewnątrzpaństwowy (wewnętrzny) oraz międzypaństwowy (zewnętrzny).

W języku polskim pojęcie „polityka” bywa wykorzystywane do określenia co najmniej czterech różnych desygnatów. Po pierwsze, „polityka” oznacza jeden z trzech podstawowych wymiarów funkcjonowania społeczeństwa, obok „gospodarki” oraz „kultury”. W tym znaczeniu „polityka” jest ujmowana jako „podsystem systemu społecznego”, którego atrybutem jest „władza”. Po drugie, oznacza całokształt organizacji politycznych, wśród których najważniejsze jest państwo. W tym znaczeniu „politykę” traktuje się „organizację polityczną społeczeństwa” lub jako „system polityczny”. Po trzecie, „polityka” to celowe działanie podmiotów politycznych, które tym samym prowadzą „politykę”. Po czwarte, „polityka” oznacza wybraną dziedzinę działania władzy publicznej, np. „politykę gospodarczą” lub „politykę oświatową”. Niniejsze rozróżnienie ma dwojakie znaczenie. Po pierwsze, pokazuje ono nieprecyzyjność pojęcia „polityki” (w języku polskim), a także konieczność wykorzystywania kilku terminów, które dają możliwość wnikliwego analizowania i opisywania obszaru rzeczywistości oznaczonego pojęciem „polityka”. Po drugie, sygnalizuje, że interesujący obszar rzeczywistości społecznej jest wielowymiarowy, a zatem trzeba umieć wyróżnić oraz określić jego różne wymiary w celu precyzyjnego analizowania oraz opisywania³⁶.

Franciszek Ryszka przekonująco dowodził, na przekór obiegowym wyobrażeniom, że „słowa tworzą politykę”³⁷. Tworzą ją zarówno co do zakresu, jak i sposobu uprawiania. Ryszka jest przeciwny aktywistycznemu względnie decyzyjnistycznemu pojmowaniu polityki, ponieważ implikuje ono samousprawiedliwienie decydentów politycznych oraz ich działań uzasadnianych nawet najbardziej perwersyjną utopią. Według niego polityka, aby mogła łączyć kategorie pragmatyczne z etycznymi, musi obejmować nie tylko i wyłącznie samo działanie, lecz także dyskurs, jaki je ogranicza oraz nadaje mu kierunek.

W aspekcie naukowym – politologicznym występuje kilka różnorodnych ujęć polityki, co wywołuje kontrowersje z powodu odmienności stanowisk. W pierwszym z tych ujęć polityka łączy się z zarządzaniem oraz z kierowaniem kwestiami odnoszącymi się do całego państwa, przez co należy rozumieć działalność aparatu państwowego. Jest ona w tym przypadku rozumiana jako sfera wzajemnych interakcji występujących między państwem a grupami

³⁶ W. Paruch, *Mysł polityczna: refleksje metodologiczne o pojęciu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K, Politologia” 1999, nr 6, s. 27–40.

³⁷ F. Ryszka, *O pojęciu polityki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 22–29.

je współtworzącymi. Oddziaływania te kształtują cele oraz środki działalności aparatu państwowego. Wówczas można mówić o ujęciu polityki w orientacji formalnoprawnej. Z kolei w podejściu behawioralnym polityka skupia się wokół takich pojęć jak władza, wpływ czy konflikty występujące w różnych aspektach życia społecznego. Przedstawionej orientacji wierna jest definicja polityki, która została sformułowana przez Roberta A. Dahla. Politykę określił on jako dowolny układ stosunków społecznych, w którym wyraźna jest obecność kontroli, wpływu, władzy bądź autorytetu³⁸. Następną orientacją jest podejście funkcjonalne, według którego polityka jest pewną szczególną funkcją systemu społecznego, jaka gwarantuje mu samorozwój, przede wszystkim przez rozwiązywanie konfliktów, wytwarzanie decyzji regulujących rozdział dóbr, agregację i segregację interesów, socjalizację polityczną oraz komunikację społeczną. W zupełnie inny sposób politykę określają zwolennicy podejścia racjonalnego, ponieważ dla nich polityka to podejmowanie decyzji w ramach procesu sprawowania władzy i gry o władzę, w jakim biorą udział różne podmioty. Z kolei ostatnia orientacja, czyli postbehawioralna, ujmuje politykę jako rozwiązywanie problemów społecznych, które wynikają z braku dóbr oraz konieczności ich podziału. Dlatego właśnie mogą powodować depryzację jednostek lub całych grup społecznych. Polityka jest zatem rozumiana jako służba, która jest skierowana na zmniejszanie, a w konsekwencji nawet na likwidowanie ograniczeń w zaspokajaniu potrzeb ludzi. Swego rodzaju kontrowersja polega na tym, że nie ma możliwości wybrania jednej z powyższych orientacji przy jednoczesnym pominięciu wszystkich innych, ponieważ w celu kompletnego zdefiniowania pojęcia polityki trzeba wziąć pod uwagę postulaty, jakie wypływają z każdego z nich.

W swoich rozważaniach nad skutecznością stosowania środków wychowawczych i poprawczych wobec osób nieletnich posłużyłam się pojęciem słowa „polityka” w odniesieniu do celowego działania sądów, które tym samym prowadzą politykę wytyczoną przez organy ustawodawcze państwa. Działania te w odniesieniu do osób nieletnich wytycza także ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich jako pierwszorzędny kierunek działania sądu względem tych osób.

Zgodnie z analizą, przeprowadzonymi badaniami i opisem decyzji sądów rysuje się więc schemat działania sądów w odniesieniu do danej sytuacji, np. w stosunku do demoralizacji czy czynów karalnych popełnionych przez nieletnich wraz z doborem odpowiednich środków wychowawczych i poprawczych, które sąd musi zastosować. W myśl powyższych działań sądów zgodnych

³⁸ R.A. Dahl, *O demokracji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2000, s. 27–30.

z ustawą, między innymi wydawaniem stosownych postanowień względem osób nieletnich, w niniejszej pracy podjęto próbę zaprezentowania omawianej i przytaczanej „polityki sądu”, czyli innymi słowy, działań i sposobów zmierzających do zastosowania odpowiedniego środka zapobiegawczego do konkretnego czynu. Jednak nie skupiono uwagi jedynie na samej „polityce sądów”, lecz podjęte rozważania charakteryzowały również „politykę skuteczności” środków zapobiegawczych zastosowanych przez sądy względem nieletnich.

Wyniki badań prezentują się następująco:

Tab. 2. Orzeczone środki opiekuńczo-wychowawcze w związku z demoralizacją w Polsce w latach 2008–2016

Rok	2008		2009		2010		2011	
	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.
Ogółem orzeczonych środków	17187	7143	15551	6537	13857	5776	13106	5925
Orzeczono środki opiekuńczo-wychowawcze, w tym nadzór kuratora	5685	2848	5272	2558	4922	2404	4689	2435
Rodziców	1752	551	1521	469	1288	396	1134	374
Opiekuna	19	9	12	7	b.d.	b.d.	4	1
organizacji młodzieżowej lub społecznej	2	1	2	1	b.d.	b.d.	0	2
umieszczenie w: k. o. p. z m.	273	101	231	105	201	99	219	104
placówce opiekuńczo-wychowawczej	16	5	14	8	22	10	13	11
młodzieżowym ośrodku socjoterapii	383	196	387	222	341	158	332	199
młodzieżowym ośrodku wychowawczym	325	278	329	204	284	181	281	203
zobowiązanie do: przeproszenia pokrzywdzonego	152	32	182	19	212	21	176	34
podjęcia nauki	1810	817	1610	751	1448	653	1321	664
zaniechania używania alkoholu	706	290	519	230	363	175	399	189
zaniechania używania środków odurzających	71	34	83	35	97	35	61	21
powstrzymania się od przebywania w określonym środowisku	232	117	162	108	117	91	112	76

Rok	2012		2013		2014		2015		2016	
	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.
Ogółem orzeczonych środków	12708	5835	12433	6157	12409	6453	11844	5964	12529	6188
Orzeczono środki opiekuńczo-wychowawcze, w tym nadzór kuratora	4511	2318	4471	2475	4336	2506	4062	2315	4291	2389
Rodziców	1048	376	1007	400	913	351	763	283	792	351
Opiekuna	5	4	6	0	8	3	5	5	11	6
organizacji młodzieżowej lub społecznej	4	1	5	2	1	1	2	2	1	0
umieszczenie w: k. o. p. z m.	221	99	217	101	214	118	271	146	250	126
placówce opiekuńczo-wychowawczej	1	4	2	1	0	0	b.d.	b.d.	0	0
młodzieżowym ośrodku socjoterapii	35	15	5	4	7	1	1	1	0	0
młodzieżowym ośrodku wychowawczym	378	281	366	280	334	305	372	320	402	297
zobowiązanie do: przeproszenia pokrzywdzonego	173	21	146	27	180	29	196	18	183	34
podjęcia nauki	1321	675	1370	721	1024	629	956	551	1070	560
zaniechania używania alkoholu	363	196	164	199	222	188	184	134	203	124
zaniechania używania środków odurzających	82	32	68	40	88	50	94	56	78	33
powstrzymania się od przebywania w określonym środowisku	166	84	96	73	52	71	51	53	39	44

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Opierając się na danych zamieszczonych w tabeli 2, należy stwierdzić, że liczba bezwzględna wszystkich orzeczonych środków wychowawczych w związku z demoralizacją nieletnich spadła z 24 330 w roku 2008 do 18 717 w 2016 r. Tendencja spadkowa dotyczyła zarówno chłopców, jak i dziewcząt.

W opisywanym okresie (8 lat) liczba bezwzględna wszystkich zastosowanych środków wychowawczych zmalała w grupie chłopców o 27,1%, a wśród

dziewcząt o 13,4%. Warto też zaznaczyć, że o ile wśród chłopców do 2015 r. tendencja spadkowa była systematyczna (w 2016 r. nastąpił wzrost liczby orzeczonych środków wychowawczych w stosunku do 2015 r.), o tyle w grupie dziewcząt zmiany w tym zakresie miały charakter naprzemiennie wzrostowy i spadkowy. Ponadto w okresie wcześniejszym, czyli w latach 1985–1998, zanotowano silną tendencję wzrostową liczby wszystkich zastosowanych środków wychowawczych w związku z demoralizacją nieletnich, z 3846 do 11 814.

Spośród wymienionych w tabeli 2 orzeczonych środków wychowawczych największy udział dotyczy zastosowania nadzoru kuratora. W tym przypadku zidentyfikowano tendencję spadkową liczby bezwzględnej orzeczeń tego środka, z 8533 w 2008 r. do 6680 w 2016 r. Tendencja spadkowa dotyczyła zarówno chłopców (z 5685 w 2008 r. do 4291 w 2016 r.), jak i dziewcząt (z 2848 w 2008 r. do 2389 w 2016 r.). W ujęciu procentowym spadek zastosowanego środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora w grupie chłopców wyniósł 24,5%, natomiast wśród dziewcząt 16,1%. Porównując te obserwacje do okresów wcześniejszych, należy zauważyć, że w latach 1985–1998 ujawniono z kolei tendencję wzrostową liczby bezwzględnej zastosowanego środka w postaci nadzoru kuratorskiego, z 2015 do 4548. Liczba tych środków zarówno w roku 1985, jak i 1998 była niższa niż w latach 2008 i 2016.

Co więcej, w analizowanym okresie (od 2008 do 2016 r.) nastąpił spadek liczby bezwzględnej zastosowanego w związku z demoralizacją nieletnich środka opiekuńczo-wychowawczego w postaci nadzoru rodziców. Liczba ta zmalała z 2303 w 2008 r. do 1143 w 2016 r. Tendencja spadkowa dotyczyła zarówno chłopców (54,8%), jak i dziewcząt (36,3%).

Z kolei liczba zastosowanych środków opiekuńczo-wychowawczych w związku z demoralizacją nieletnich polegających na umieszczeniu w młodzieżowym ośrodku socjoterapii w 2008 r. spadła z 383 do 0 (w 2016 r. zaobserwowano brak orzeczeń tego środka). Z odwrotną tendencją mamy natomiast do czynienia w zakresie umieszczenia w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. W tym przypadku liczba zastosowań wzrosła w latach 2008–2016 wśród chłopców o 23,7%, a w grupie dziewcząt o 6,8%.

W kategorii orzeczeń w wyniku demoralizacji nieletnich, skupiających się na zastosowaniu zobowiązania do określonych działań, największy udział miało zobowiązanie do podjęcia nauki. Liczba bezwzględna orzeczeń tego środka zmalała wśród chłopców z 1810 w 2008 r. do 1070 w 2016 r. (spadek o 40,9%), a wśród dziewcząt z 817 do 560 (spadek o 31,5%). Oprócz tego w analizowanym okresie zaobserwowano wzrost liczby zastosowanych środków wychowawczych polegających na zobowiązaniu do przeproszenia pokrzywdzonego

(o 20,4% wśród chłopców oraz o 6,3% wśród dziewcząt), a także do zaniechania używania substancji odurzających (o 9,9%).

W tabeli 3 zamieszczono dane identyfikujące liczbę zastosowanych środków opiekuńczo-wychowawczych w związku z popełnieniem przez nieletnich czynów karalnych w latach 2008–2016. Zaobserwowano, że liczba bezwzględna wszystkich orzeczonych środków spadła w tym okresie z 30 553 do 13 295.

Tab. 3. Orzeczone środki opiekuńczo-wychowawcze w związku z czynami karalnymi w Polsce w latach 2008–2016

Rok	2008		2009		2010		2011	
	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.
ogółem orzeczonych środków	25496	5057	23274	5006	20909	5047	20945	5173
Orzeczono środki opiekuńczo-wychowawcze, w tym nadzór kuratora	7285	1269	6585	1325	6243	1372	5962	1311
Rodziców	3605	638	3019	638	2640	683	2467	555
Opiekuna	12	3	13	7	b.d.	b.d.	7	5
organizacji młodzieżowej lub społecznej	7	0	0	0	b.d.	b.d.	5	0
umieszczenie w: k. o. p. z m.	247	45	212	47	157	53	273	83
placówce opiekuńczo-wychowawczej	9	6	10	2	6	5	6	4
młodzieżowym ośrodku socjoterapii	287	55	271	81	204	61	242	56
młodzieżowym ośrodku wychowawczym	718	125	734	161	630	132	597	151
zobowiązanie do: przeproszenia pokrzywdzonego	880	166	879	210	892	181	883	205
podjęcia nauki	1574	271	1372	268	1204	298	1182	268
zaniechania używania alkoholu	413	47	322	34	294	50	271	45
zaniechania używania środków odurzających	108	16	138	16	136	25	113	21
powstrzymania się od przebywania w określonym środowisku	310	85	322	64	242	55	203	53

Rok	2012		2013		2014		2015		2016	
	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.	Ch.	Dz.
ogółem orzeczonych środków	19514	4708	17626	4408	15018	4046	11392	3007	10287	3008
Orzeczono środki opiekuńczo-wychowawcze, w tym nadzór kuratora	5378	1181	4713	1069	3947	976	2807	681	2616	681
rodziców	2235	463	1898	430	1413	325	925	211	823	201
opiekuna	6	3	6	5	6	4	18	3	13	1
organizacji młodzieżowej lub społecznej	1	1	5	1	2	1	1	0	0	1
umieszczenie w: k. o. p. z m.	204	58	190	56	190	40	124	42	142	46
placówce opiekuńczo-wychowawczej	3	0	2	0	2	0	b.d.	b.d.	0	0
młodzieżowym ośrodku socjoterapii	21	6	2	0	1	0	0	0	1	0
młodzieżowym ośrodku wychowawczym	650	202	647	164	599	129	488	157	455	160
zobowiązanie do: przeproszenia pokrzywdzonego	776	184	680	189	723	158	565	143	456	146
podjęcia nauki	1190	276	1040	246	718	193	514	124	486	127
zaniechania używania alkoholu	279	47	227	29	148	36	119	20	81	19
zaniechania używania środków odurzających	171	32	195	28	186	38	154	35	115	15
powstrzymania się od przebywania w określonym środowisku	250	65	164	49	93	23	88	11	52	17

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

W grupie chłopców zaobserwowano spadek liczby orzeczonych środków ogółem o 59,7%, a wśród dziewcząt o 40,5%. Z kolei we wcześniejszym okresie, czyli w latach 1985–1998, liczba bezwzględna zastosowanych środków

wychowawczych w związku z popełnionymi czynami karalnymi nieletnich systematycznie wzrastała, z 9545 do 27 775.

Spośród wymienionych w tabeli 3 orzeczonych środków opiekuńczo-wychowawczych największy udział miało zastosowanie nadzoru kuratorskiego. Liczba bezwzględna zastosowań tego środka spadła w okresie 2008–2016 wśród chłopców z 7285 do 2616 (spadek o 64,1%), a wśród dziewcząt z 1269 do 681 (spadek o 46,3%). Silna tendencja spadkowa dotyczyła też zastosowania wobec nieletnich, którzy popełnili czyn karalny, środka wychowawczego w postaci nadzoru rodziców. W tym przypadku liczba orzeczeń spadła w grupie chłopców o 77,2%, a wśród dziewcząt o 68,5%.

Spośród przedstawionych w tabeli 3 środków opiekuńczo-wychowawczych zastosowanych w związku z popełnieniem czynu karalnego, polegających na umieszczeniu w określonej placówce, najczęściej odnotowano skierowanie nieletniego do młodzieżowego ośrodka wychowawczego. Liczba bezwzględna orzeczeń tego środka spadła z 848 w 2006 r. do 615 w 2016 r. Tendencja spadkowa dotyczyła w tym okresie jedynie chłopców (spadek o 36,6%), ponieważ wśród dziewcząt zidentyfikowano wzrost orzeczeń tego środka o 28%. Jeśli chodzi natomiast o umieszczenie w młodzieżowym ośrodku socjoterapii, to udział tego środka w latach 2008–2016 spadł z 342 do 1 przypadku. Z kolei w kategorii orzeczonych środków wychowawczych zakładających zobowiązanie do określonego działania największy udział miało zobowiązanie nieletniego do podjęcia nauki. Liczba bezwzględna zastosowań tego środka spadła z 1845 w 2008 r. do 613 w 2016 r. Tendencja ta została zaobserwowana zarówno w grupie chłopców (spadek o 69,1%), jak i dziewcząt (spadek o 53,1%). W analizowanym okresie wzrosła natomiast wśród chłopców liczba orzeczeń środków wychowawczych zakładających zobowiązanie do zaniechania używania substancji odurzających (wzrost o 6,5%).

Nie można do końca stwierdzić, że środki wychowawcze zastosowane wcześniej wobec nieletnich są nieskuteczne lub mało skuteczne. Zależy to od wielu czynników, między innymi od atmosfery domu rodzinnego, wzorców wychowawczych, statusu ekonomicznego rodziny, problemów wychowawczych, stopnia demoralizacji, niedostosowania społecznego nieletnich, problemów w nauce, rozbicia rodziny przez rozwód, chorobę członka rodziny czy śmierć członka rodziny. Należy wziąć pod uwagę, że w tych rodzinach występuje też w większości uzależnienie od alkoholu, narkotyków lub innych substancji psychoaktywnych.

Do każdego nieletniego sąd podchodzi w sposób indywidualny, analizując całą sytuację nieletniego oraz rodziny ze szczególną wnikliwością. Zastosowanie wobec nieletnich środka poprawczego następuje w wielu przypadkach

w ostateczności, a decyzje w tym zakresie podejmowane są po wnikliwej analizie oraz uprzednich badaniach nieletnich i opracowanych na ich podstawie szczegółowych diagnozach.

Warto zauważyć także, że nie odnotowano zmian ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich ani k.k., natomiast zmienił się, a właściwie zwiększył katalog przestępstw. Uważam, że właśnie w tym kierunku również powinny nastąpić zmiany, ponieważ bardzo często tak skonstruowany system prawny również ma wpływ na brak skuteczności środków wychowawczych czy poprawczych względem osób nieletnich w Polsce. Pod tym względem zaś powinniśmy dorównywać krajom wspólnoty europejskiej.

Podsumowując wszelkie dotychczasowe rozważania: analiza literatury przedmiotu i przeprowadzone badania zmierzały właśnie w tym kierunku, aby pokazać nie tylko samą politykę stosowania ww. środków wobec osób nieletnich, lecz także wskazać, jaka jest ewaluacja czynów karalnych popełnionych przez osoby nieletnie. Ponadto szerszym rozważaniom należy poddać również problematykę legislacyjną w odniesieniu do osób nieletnich, mając na uwadze przede wszystkim natężenie i zmiany w kwestii popełniania przestępstw przez te osoby. Natomiast cały mechanizm przyszłych ewentualnych działań legislacyjnych powinien być nakierowany właśnie na zmiany oraz faktyczne regulacje aktów prawnych odnoszących się do osób nieletnich.

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę przestępczości osób nieletnich z wyszczególnieniem czynów karalnych popełnianych przez te osoby. Podjęto także próbę wyjaśnienia samego terminu polityka, która jest punktem wyjścia w odniesieniu do polityki stosowania środków wychowawczych i poprawczych przez sądy względem osób nieletnich. Na podstawie danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości za lata 2008–2016 w odniesieniu do całego kraju opracowano analizę ilościową, co potwierdzają wyniki badań własnych dotyczące zastosowania środków zapobiegawczych przez sądy. Natomiast w podsumowaniu kluczowym elementem jest zwrócenie uwagi na politykę sądów w stosunku do zastosowanych środków w przełożeniu na zmieniający się katalog przestępstw popełnianych przez osoby nieletnie z wyraźnym podkreśleniem braku postępów w stosunku do zmian legislacyjnych zarówno w odniesieniu do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak i samego Kodeksu karnego.

Słowa kluczowe: przestępczość nieletnich, środki wychowawcze, środek poprawczy

Summary

This article deals with the issue of juvenile delinquency with the specification of criminal offenses committed by these persons. You can also find content that relates to the ex-

planation of the word politics, which is the starting point for the policy of applying educational and corrective measures by the courts towards minors. A quantitative analysis of national data obtained from the Ministry of Justice for 2008–2016 confirmed the results of original research on the application of preventive measures by the courts. The key element is to pay attention to the court's policy concerning the measures applied, in terms of the changing catalogue of crimes. With a clear emphasis on the lack of progress in relation to the legislative changes, both concerning the Act on Proceedings in Juvenile Cases and the Criminal Code itself.

Keywords: educational measures/corrective measure

Bibliografia

Literatura

- Bojarski T., *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz aktualnych potrzeb*, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, wyd. 3, stan prawny na 1 marca 2011 r., Warszawa: Lexis Nexis, 2011.
- Czapów C., *Wychowanie resocjalizujące*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Dahl R.A., *O demokracji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2000.
- Grześkowiak K., Krukowski A., Patulski W., Warzocha W., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.
- Harasimiak G., *Przeciwdziałanie zachowaniom przestępczym nieletnich w środowisku lokalnym*, cz. 1: „Wychowanie na co dzień”, 2006.
- Konarska-Wrzošek V., *Projektowane prawo nieletnich w świetle standardów międzynarodowych*, w: T. Jasudowicz, M. Balcerzak (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2009.
- Lipka M., *Przestępczość nieletnich w Polsce. Zapobieganie i zwalczanie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Maraszek M., *Wiek odpowiedzialności karnej w kontekście czynu ciągłego i ciągu przestępstw*, „Edukacja Prawnicza” 2011, nr 11.
- Paruch W., *Myśl polityczna: refleksje metodologiczne o pojęciu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K, Politologia” 1999, nr 6.
- Ryszka F., *O pojęciu polityki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Veillard-Cybulscy H. i M., *Nieletni przestępcy w świecie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1998.
- Żabczyńska E., *Przestępczość dzieci a szkoła i dom*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974.

Źródła prawa

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity), Dz.U. 2002 Nr 11, poz. 109 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553.

Źródła internetu

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256,PRZESTEP CZOSC- NIELETNICH-w-LATACH-1990-2013.html> [dostęp: 13.07.2020].